

ERDÉLY.

A SZÉKELY NEMZET TÖRTÉNETE ÉS ALKOTMÁNYA.

Ötvenhárom esztendővel ezelőtt, mint a kolozsvári egyetem bölcészeti kárának második éves hallgatója ott ültem a közönség sorában azon az értekezleten, amelyik elhatározta, hogy közadakozásból elégséges pénzalapot fog gyűjteni, hogy a magyar történetírás akkor élő egyik legkiválóbb mesterével, Szabó Károllyal megírassa a székely nemzet történetét. Azok közül, akik jelen voltunk: öregek, férfiak és ifjak, senkisem gondolta volna, hogy a székelyek története több mint félszáz esztendő múlva, akkor fog megjelenni, mikor vége lesz — talán örökre — annak a székely szabadságnak, amelynek mindnyájunk hite és meggyőződése szerint vitéz és hű katonája volt minden székely, aki a Maros, az Olt, a két Küküllő és a Feketeügy völgyeiben a zöldelő hegyek, a havas bércek s a magasba nyúló sziklák tövében született.

Mindaz, amit akkor a székelyek történetéről tudtunk, alig volt egyéb történeti legendánál, hősi míthosznál s azért egyáltalán nem volt sem hiba, sem csodálatos dolog, ha azt hittük mindnyájan, hogy Szabó Károly tollából a székelyek története olyan szipcsán és ragyogóan fog kikerülni, mint ahogy az akkor nemcsak a mi képzeletünkben, hanem az egész erdélyi magyarság lelkében is élt. Azt sem hittük volna, hogy nem Szabó Károly fogja megírni, hanem utóda, ki ez értekezlet után majdnem két évtizeddel később, mint ifjú ember veszi kezébe a tollat, amelyet a halál Szabó Károly újjai közül kiragadott és több mint harminc évig dolgozik rajta. Elérkezik az öregség küszöbéhez, amikor a székely nemzet történetét átadhatja a magyar tudományos irodalomnak, de akkor sem egészében úgy, a hogy megírta, hanem a mostoha viszonyok kényszerűsége miatt körülbelül egy harmadára vonva össze, inkább vázlatosan, mint a maga teljességében. Egy nagy nemzeti katasztrófa után, melynek szenvedései felkeltették az ő lelkében is azt a kínzó gondolatot: vajjon a székely népnek az a története, amelyet most kezébe adott a magyar olvasó közönségnek, nem lesz-e egyszersmint sírfelirata annak a népnek, amelynek dicsőséggel, de szenvedésekkel is teljes történetét életének főműve gyanánt írta meg?

Szádeczky Lajos könyve*) nem történeti legenda, nem hősi míthosz. Bizonyára nem olyan könyv, amelyet mi, akik akkor húsz évesek voltunk, remélhetünk, vártunk, sőt lelkünkben követeltünk Szabó Károlytól s valószínűen ma is igen sokan — különösen a székely értelmiség sorából — vártak volna Szádeczky Lajostól.

Szádeczky történetet írt adatokból, tényekből, valóságokból és néhány esetben valószínűségekből is összeállítva. Ez az oka, hogy a székelyek eredetének egész bizonyossággal meg nem oldható kérdésével csak mint referens és nem mint új elmélet kidolgozó foglalkozik. A legnagyobb nehézség, amivel meg kellett küzdenie, abban állott, hogy a székely nép történetét a rendelkezésre álló adatok és források alapján, nem lehet mint egymással szoros összefüggésben levő események sorozatát elbeszélni. Nem lehet abban a nép életét a maga egymásutánjában és fokozatos fejlődésében sem pragmatice előadni, sem pedig kritikai módszerrel ele-

*) A székely nemzet története és alkotmánya. Budapest 1927, 8° 400 l.

mezni. Egymással össze nem függő adatokból, hézagos és töredékes emlékezésekből kell mozaikképszerűen megalkotni egészen a Hunyadiak koráig s azért a történetíró a legnagyobb rekonstruktív képzelő erő és írói művészet segítségével sem festhet olyan teljes és illusztráló képet, amilyent meg szoktunk kívánni.

A székelyek régi történetében a nagyobb világosság csak a Hunyadiak korszakával kezdődik. Mátyás király és II. Ulászló oklevelei vetnek tájékoztatóbb fényt a székelyeknek nemcsak akkori állapotára, hanem multjára és arra a szerepre is, amelyet a középkori magyar történelemben játszottak. Ezekből az oklevelekből nemcsak megismerjük régi közjogi, politikai és társadalmi szervezetüket, hanem megállapíthatjuk azt is, hogy — ha nem is voltak *a húnok egyenes leszármazottjai*, amint történeti mondák alapján már a korábbi századokban általánosan vallott közhitté lett — de a magyarságnak egyik olyan rokonsági águk voltak, amely akkor is megőrizte a maga vérségi köteléken felépült politikai és társadalmi szervezetét, amikor a magyarság közéletében az eredeti *törzsszervezetnek* már nyoma sem volt. Katonái voltak minden időben a magyar nemzetnek, odatelepítve örállókul azokra a végekre, ahonnan a legnagyobb veszedelem fenyegetett.

E súlyos köteletség teljesítésének feltétele és legalkalmasabb formája a vérségi köteléken felépült ősi törzsszervezet s a közös nemzeti földbirtok volt. E nélkül nem tudta volna teljesíteni a keleti határ őrzésének súlyos köteleességét. Ez a megállapítható valóság alkotja magyarázatát annak, hogy *a székelység az egész középkoron át megőrizhette ősrégi politikai, társadalmi és gazdasági szervezetét* azokkal az időnként való módosításokkal, amelyeket a régi századokban lassan fejlődő élete is feltétlenül megkívánt. A székely nemzet külön alkotmánya egyenes következménye volt annak a hadi kötelezettségnek, amely osztályrésze, sőt amelynek teljesítése élete főfoglalkozása volt a magyar történelem egész folyamán.

Szádeczky könyvéből — bárha ezt nem mondja ki — megállapíthatjuk, hogy a központi hatalom támadásai a székelyek alkotmányos életének, az úgynevezett „székely szabadság”-nak korlátozása érdekében akkor kezdődnek, mikor a külső politikai helyzet megváltozása következtében a magyar államot már nem Keletről, ahol a székelyek állottak őrt, hanem délkeletről, sőt egyenesen délről kezdi a veszedelem fenyegetni.

Mátyás uralkodása előtt a székely szabadságot nem kívülről, a terjeszkedni akaró központi hatalom részéről fenyegeti a veszedelem, hanem belőlről. A saját kebeléből való főemberek (primores) igyekeznek a közsékelység felett a hatalmat kezökbe keríteni, amely törekvésnek eredményeképpen egy *székely oligarchia* kezd kialakulni. Ellenük a *közszékelyek*, mint ősi szabadságaik megromtói ellen úgy védekeznek, hogy házaikat megrohanják, földig rombolják s őket megölik. Ez a kíméletlen eljárás nem bizonyult elég hatásosnak, azért Mátyáshoz fordulnak védelmet kérve hatalmaskodó főembereik ellen. Mátyás meghallgatja őket. Régi jogaikat és kötelezéseiket újra szabályozza, amivel nemcsak elégedetlenségüket csillapítja le, hanem a keletkező székely oligarchiát is megsemmisíti.

Mátyás király uralkodása idején Erdély előbbi külpolitikai fontosságából nagyon sokat veszített. Mátyás, ellentétben atyjával, Magyarországot nem délkeleti (balkáni), hanem középeurópai hatalmassággá akarta tenni, aminek következtében a nagy király külpolitikai számításában Erdély nem is foglalta el azt a főhelyet, amelyet atyjának a Balkán felé irányuló nagy terveiben elfoglalt. Korábbi jelentőségének csökkenését a megváltozott török hadi cél is előmozdította. Ez időben a török haderő támadásainak célpontja már nem Erdély, hanem tovább,

Észak-nyugat felé a Balkán félsziget észak-nyugati része, a Duna—Száva vonala volt.

Erdély e külpolitikai és stratégiai fontosságának csökkenése maga után vonta a székely haderő stratégiai értékének alább szállását is. Ennek következtében a központi hatalom Mátyás király halála után a székelyek hadiszolgálatánál fontosabbnak kezdte tartani a közteherviselésben való részvételüket. Báthori vajdát ez a fellegás vezette velök szemben tanúsított ellenséges magatartásában. A székelyek a katonai szolgálatot, amely őket a közterhek viselésétől mentesítette, nem akarták még életök árán sem felcserélni az utóbbival. E makacs ellenkezésük miatt hangzott el Báthori vajdának ismeretes mondása: „Inkább szeretném, ha a székelyek földjén undok pusztaság volna, minthogy a székelyek lakják, mert sem hasznot nem hajtanak, sem a királynak nem szolgálnak.“

A székely nemzet politikai és közjogi helyzete ebben az irányban még lényegesebb változáson esik át az önálló erdélyi fejedelemség első félszázadában. Az önálló erdélyi állam súlyos áldozatokat követelt népeitől. A hatalmas magyar királyok nagy anyagi és hatalmi erőforrásai nem állottak mögötte. Az önálló állam fenntartásának minden terhét a három nemzetnek együttesen kellett viselnie. A székelységnek már nemcsak katonáskodással, hanem pénzzel is hozzá kellett járulnia az állam fenntartásához és olyan fizetési kötelezettségeket teljesítenie, amelyeket tőle a hatalmas és gazdag magyar királyok nem követeltek. Miután a székelyek ezeket a terheket nem akarták vállalni és más tekintetben is ragaszkodtak a megváltozott helyzetben sok nehézséget okozó régi kiváltságaikhoz, az erdélyi országgyűlések a fejedelmi hatalom érdekében megkezdték e szabadságoknak korlátozását.

E miatt a székelyek és az erdélyi központi államhatalom között makacs, sőt véres küzdelem keletkezett, amelyben a fegyverrel levert közszékelység az 1562. évi országgyűlés határozatai értelmében elvesztette eddigi személyes szabadságát és bizonyos fokig valóságos kincstári jobbágygyá lett. A székelység nem nyugodott belé ős szabadságának elvesztésébe. Minden lehető alkalmat igyekezett annak visszaszerzésére felhasználni. Erre a kedvező alkalom a XVI. század utolsó évtizedében meg is érkezett. Báthori Zsigmond, hogy a székelyek hadi erejét a maga egészteljességében biztosítsa Szinán basa ellen tervezett hadjáratában, 1595-ben visszaadta 1562-ben elveszített régi szabadságukat.

A székelyek hálásak voltak. Egész hadierőjökkel szolgálva Báthori Zsigmondot, lehetővé tették, hogy fényes diadalt arasson Szinán basán. Mikor vége lett a havasalföldi hadjáratnak, az ország tanácsosai, a főurak és a székely főemberek nem akartak tudni semmit a székely szabadság visszaállításáról. Azt mondták: „a székelyek nyavalyás paraszt emberek lévén“, nem jól értették az 1595-ki felszabadítást s mivel az különben is kicsikart dolog volt és az országgyűlés sem erősítette meg, nem is érvényes.

Ily módon csalták meg Báthori Zsigmond uralkodása idejében a székelyeket nagybecsű harctéri szolgálataikért. Még sajnált a székelyek friss sebe, mikor Mihály havasalföldi vajda bodzai táborából követeket küldött hozzájuk azzal az izennel, hogy Rudolf király felhatalmazásából visszaadja nekik régi székely szabadságaikat, ha hozzá csatlakozva, segítenek Báthori Endre elkergetésében. A székelyek hittek a vajdának. Összegyülekeztek és lerombolták a megfélemlítésre emelt háromszéki Székelybánja várát. A főembereket elkergették, vagy megölték és há-

zaikat lerombolták. Azután tömegesen csatlakoztak Mihály vajda seregéhez. Ők voltak a vajda legelszántabb katonái, mert tudták, hogy most már nincs más választásuk, mint győzni, vagy meghalni, mert vereség esetén ismét visszakerülnek a lerázott keserves igába.

S z á d e c z k y a székelyek e félszázadnál hosszabb ideig tartó makacs küzdelmét, amelyet az erdélyi állam központi hatalma ellen régi szabadságuk visszaállításáért nagy szívóssággal folytattak, részletesen és világosan állítja szemeink elé. Majd rámutat Bethlen Gábor okos és bölcs politikájára, amely megtalálta az útját annak is, hogy miként fogadtassa el a székelyekkel az erdélyi államnak azt a követelését, hogy necsak fegyverrel szolgálják hazájukat, hanem résztvegyenek abban a közteherviselésben is, amely nélkül az állam a maga politikai, kulturális, sőt védelmi feladatait sem teljesítheti. Bethlen Gábor uralkodása óta az erdélyi állam az erdélyi magyar nemesség politikai okosságának, kormányzóképeségének, a székelyek hadi erejének, a szászok iparának és kereskedésének segítségével teljesíthette azt a feladatát, amelynek megoldása XVII. századbeli aranykorának, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György szerencsés uralkodásának tartalmát alkotta.

II. Rákóczi György szerencsétlen lengyel hadjáratának következményeként megkezdődött az erdélyi állam erejének és önállóságának hanyatlásával egyetemben a székelység legyengülése is. Bár a leopoldi diploma a legharciasabb nemzetnek nevezi őket, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcában mégis csak félerővel tudnak résztvenni. A majtényi fegyverletétel után a győző császári hatalom megfosztja őket fegyvereiktől, községeiket megrakja német katonasággal, amelyet majdnem egészen nekik kell eltartaniok.

Erdély ez új korszakában — az úgynevezett gubernialis korszakban — a székelység társadalmi élete is kezd fokozatosan átalakulni. A fegyveres szolgálatot az adófizetés kezdi felváltani részint nyers terményekben, részint pedig pénzben.

A XVIII. század második felének kezdetén a bécsi kormány elhatározza, hogy a székelyek hadi erejét, amely eddig felhasználatlan volt, beilleszti a Habsburg birodalom hadi szervezetébe. 1761-ben meg is kezdi a székely határőrség szervezését. Keresztülvitelével Erdély katonai kormányzóját, az erélyességéről ismeretes Bucow tábornokot bízza meg, ki a madéfalvi vérfürdő (*siculicidium*) segítségével megtörvén a székelyek ellenállását, feladatát meg is oldotta. A mai Csík- és Háromszék-vármegye lakosságából egy huszár és két gyalog határőrezredet szervezett. A huszár-ezredet a régi székely lófő (primipilus), a gyalogezredeket pedig a régi székely gyalog (pixidarius) családok utódaiból állította össze. Összesen 7500 emberből.

A határőri intézmény nagy változást idézett elő, sőt majdnem teljesen átalakította a székelyek egész köz- és társadalmi életét. Erős rendi tagolódás lett az eredménye. A nemesség, az egykori főemberek (primores) utódai, akiknek száma a fejedelmi korszakban és az azóta is folytonosan adományozott nemesség következtében nagyon megnövekedett, a maga szintén egyre szaporodó jobbágyaival és szellérjeivel egészen eltávolodott a két ágbeli katonarendtől, amelyben élesen elkülönült egymástól a huszárság, mint előkelőbb és a gyalogság, mint alárendeltebb helyzetű társadalmi rend. Ennek következtében a székelyek nemzeti és társadalmi egysége, amely úgy a hogy egészen ez időpontig mégis fennállott, most megbomlott és helyet adott a székely társadalmi rendnek hierarchikus kialakulásának. Ez időponttól kezdve csak maga a székely nemzet — mint jogi fogalom — volt

nemes és szabad, de tagjai a kettőnél több jobbágygyal bíró nemesek kivételével a valóságban elveszítették székely nemességüket és régi szabadságaikat.

A székelység csak nehezen törődött bele új helyzetébe. Sehogysem tudta békésen elviselni, sőt nem is igen akarta, a császári katonai kormányzatot. Mikor alkalom nyílt rá, mindig tiltakozott ellene, de azért katonai kötelességeit — különösen a harctéren — kitűnően teljesítette. Alkalma is nyílt erre a XVIII. század utolsó és a XIX. század két első évtizedében a napoleoni hadjáratokban, amelyeknek majdnem minden jelentékenyebb hadi eseményében részt vett, magát fényesen kitüntette.

Igaza van Szádeczkynek, mikor azt mondja, hogy a székely nép nehezen törődött ugyan bele az új rendszerbe, de midőn az meggyökeresedett, ki tudta aknázni annak minden előnyét. Ennek következtében váltotta valóra később ez intézmény a hozzáfűzött reményeket és tett hasznos szolgálatot a hazának és a dinastiának. Benne a székely nép ősi katonai erényei új keretet nyertek az érvényesüléshez.

Nem lehet elvitatni, hogy az a rend és fegyelem, amely e katonai szervezettel együtt járt, jótékony hatással volt a nép eredeti jó tulajdonságainak kifejtésére. Az iskolák és egyéb művelődési intézmények, amelyekkel a határőr-katonasági szervezet a székely községeket ellátta, nagyban hozzájárultak a nép műveltségi színvonalának emeléséhez. Az a katonai iskola, amelyet a hadügyi kormány 1822-ben Kézdivásárhelyen felállított, valóságosan székely katonatisztképzőintézet lett. Bár a *tanítás nyelve német* volt benne, a tanulók és a tanárok többségeinek székely származása, a környező társadalmi légkör hatása következtében szelleme kifogástalan magyarságú lett. Bem tábornok legkitűnőbb honvéd törzstisztjei ez iskola egykori növendékei voltak. Ha a székelyek nem lettek volna előzően fegyelmezett határőr-katonák, az 1848/49-ki szabadságharcban nem játszhatták volna azt a szerepet, amely őket Bem tábornok legkedvesebb katonáivá tette s amely Petőfit arra lelkesítette, hogy úgy énekelje meg őket, mint a magyar szabadságharc legkiválóbb hőseit.

Szádeczky könyvében megemlékezik arról a szerepről is, amelyet a székelyek az 1848/49-ki szabadságharcban játszottak. Bizonyára a rendelkezésére álló tér szűkös volta okozta, hogy alig 8 lapnyi terjedelemben csak vázlatosan, körülbelül ugyanakkora terjedelemben beszél el, mint az 1877-ki úgynevezett székely puccs-kíséret történetét. Sokkal célszerűbb lett volna legalább ez utóbbi 8 lapot is az 1848/49-ki szabadságharcban való részvétel eseményeinek elbeszélésére fordítani . . .

A *székely puccs* név alatt ismeretes vállalkozás a maga valóságában szerencsésen csüörtörtököt mondott, éretlen politikai kalandja volt egy néhány akkori, egyéniileg igen derék fiatal székely ellenzéki politikusnak, minden igazán komolyabb nemzeti cél nélkül, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy az *osztrák-magyar monarchiát bele kényszerítették az akkor folyó orosz-török háborúba*. Éppen ezért kevésbé lehet helye a székely nemzet olyan komoly történetében, mint amilyen Szádeczky könyve.

A székely nemzet története, úgy ahogyan Szádeczky könyvében megírta, tisztán politikai és alkotmányjogi történelem. Hiányzik belőle a székelységnek gazdasági és művelődés története, noha e népfaj igen fontos szerepet játszott ezeréves élete folyamán ebben a kettős irányban is. Valószínű, hogy könyve eredeti terjedelmesebb kidolgozásában ezzel az igen fontos résszel is kellő mértékben fog-

lalkozott. Művének a mostoha körülmények által rákényszerített túlságos megrövidítése okozta bizonyára, hogy ez hiányzik könyvéből.

Igaza van Szádeczkynek, mikor Utószavában azt írja, hogy könyve *a székelyek története dióhéjban*, amely azt hirdeti és igazolja, hogy a magyar nemzetnek egyik legértékesebb alkotó része a nemes székely náción, a — *genus hominum belliosissimum*. Ennek a nemes székely nációnak sok száz esztendő történetét ismerjük meg Szádeczky könyvéből úgy, ahogy az a valóságban volt. Szádeczky kaulozója e könyvének megírásában az igazság keresése volt s azért sikerült is neki valóságosan igaz székely történetet írni azok helyett a történeti legendák és hősi mítoszok helyet, amelyeket meg szoktunk székely történetnek tekinteni.

(Budapest.)

Jancsó Benedek.

PESSZIMIZMUS GENF KÖRÜL.

Hozzászólás Czako Istvánnak *Diplomáciai nihilizmus* c. cikkéhez (Széphalom 1927: 418). Czako István választát legközelebbi számunkban hozzuk.

Czako István cikke (*Diplomáciai nihilizmus*) szerkesztői csillagot kapott: vita-anyagot és problémát talál benne a szerkesztőség. Az olvasónak ez kétszeres biztatás: hogy olvassa el és hogy közölje a reflexióit. A cikk hasonló egy hegyi patakhoz: erős hullámmal zuhannak mondatai, ide-oda verődnek habjai s az útja kanyargós, hirtelen fordulókkal teli.

Miről is van szó? Ki és mi a nihilista? Talán a magyar diplomácia? Mintha az lenne Czako Istvánnak egyik kifogása ellene, hogy nem végez elég pozitív munkát a magyar igazságok és érdekek védelmére. De ez még nem *nihilizmus*. Vagy talán az ú. n. nagyközönség a nihilista? A helyes cím ez lett volna *Az én diplomáciai pesszimizmusom*. Ezt írom gondolatban föléje és így jobban megmagyarázom magamnak gondolatait.

Néhány pontban egyetértek vele. Társadalmunk nagy külpolitikai kérdésekre iskolázatlan; életstandardja ma nem olyan, hogy ezt az iskolázottságot könnyen megszerezhetné, mert hisz ezt sok olvasáson — mégpedig elsősorban a nagy nyugati nemzetek nagy szemléinek és nagy politikai íróinak olvasásán — és sok utazáson át lehet megszerezni, de ezt is csak akkor, ha mindez szilárd alapon (jó iskolai előkészítés, nyelvek tudása) nyugszik. A mi úgynevezett „nagyközönségünk”-nek színvonala *in politicis* sohasem volt magas, s ami külpolitikai orientáltságát illeti, — sokszor megmondották — az meg határozottan alacsony. A diagnózis megvan, jó; az orvoslás volna a legközelebbi — sürgős — föladat. A gondos és céltudatos nemzetnevelés segíthet mindezen, s ha a mai generációt nem is tudjuk átfőrnálni, a fiatalok (l. Czako cikke) tudják a bajt és sok jeből látom, hogy komolyan törekszenek a javításra.

Nagyon kikapnak a naiv emberek Czakonál, akiket „hangos dikciók” és „üres ígéretek” elkábítottak. A magyar természet, tudjuk, könnyen hevülő és pezsdülő, szélső lelkiállapotokra könnyen hajló. Nemcsak az az igaz, hogy az ígéretek kábítják el egykönnyen, hanem a balsiker épp oly hamar elcsüggeszti. Czako cikke maga hű képét adja a magyar ember „politikai” lelkének. Mintha beleszeretne szavaiba és átgázol velük mindenben. De másrészt ott bujkál nála a csüggedés, amit